

HENRYK CHOŁAJ

Szkola Główna Planowania i Statystyki
W a r s z a w aGENEZA I CECHY OBECNEGO SYSTEMU SKUPU PRODUKTÓW ROLNYCH
W ZSRR

Panującą obecnie w ZSRR formą skupu produktów rolnych jest kontraktacja. Kontraktacja jako instrument polityki gospodarczej była w ZSRR wykorzystywana w sposób niezwykle wielostronny — odpowiednio do zmieniających się warunków ekonomicznych — dla realizacji bardzo **wielu** zadań gospodarczych. Kontraktacyjną formę skupu wypełniała różnorodna treść ekonomiczna, przy czym charakterystyczny jest **kierunek** ewolucji systemu kontraktacji w ZSRR. Model kontraktacji produktów rolnych, tj. spełniane przez tę formę wymiany funkcje ekonomiczne i ustrojowe; zasięg asortymentowy i ciężar gatunkowy na rynku rolnym, zespół bodźców i metod działania organizacji kontraktujących, ulegał w ZSRR stałym zmianom w zależności od etapu budownictwa socjalistycznego, stopnia rozwoju sił wytwórczych w rolnictwie, metod planowania i zarządzania stosowanych w całej gospodarce narodowej. Był okres, kiedy umowa kontraktacyjna miała charakter głównie handlowego porozumienia pomiędzy producentem surowca rolnego i przedsiębiorstwami przemysłowymi. W innym okresie punkt ciężkości przesunął się na produkcyjną pomoc dla plantatorów. Poszczególne cechy umowy kontraktacyjnej pojawiały się, jak np. obowiązek zaopatrywania przez organizację kontraktującą w nawozy sztuczne, inne zaś cechy zanikały, jak np. mający duże znaczenie w pewnym okresie obowiązek dostarczenia gospodarstwu chłopskim maszyn, traktorów itp.

Analiza roli kontraktacji w gospodarce radzieckiej ma obecnie duże aktualne znaczenie teoretyczne i praktyczne, tymczasem doświadczenia ZSRR w tym zakresie zbadane są słabo. Zrozumienie roli kontraktacji nie jest możliwe bez zbadania historii jej powstania i etapów rozwoju. Jeśli nie liczyć okresów przejściowych, rozwój kontraktacji produktów rolnych w ZSRR wykazuje cztery zasadnicze etapy:

1) Od pierwszych lat NEP do 1929 r. kiedy współistniała ona — obejmując głównie rośliny przemysłowe — ze skupem rynkowym (spółdzielczym, a nawet niekiedy prywatnym) zbóż itd.;

2) Okres 1928—1932 przypadający mniej więcej na lata pierwszego planu pięcioletniego, kiedy sama kontraktacja staje się dominującą formą skupu na miejscu poprzedniego skupu rynkowego, a także spełnia maksimum możliwych funkcji ekonomicznych;

3) Okres od 1933 do końca lat pięćdziesiątych, kiedy system kontraktacji ogarniający rośliny przemysłowe współistniał z systemem dostaw obowiązkowych płodów rolnych na rzecz państwa (oraz rolnym handlem kolchozowym);

4) Od 1961 r. do chwili obecnej, kiedy kontraktacja jest w zasadzie jedyną formą skupu produktów rolnych.

O skali zastosowań kontraktacji i jej ewolucji można wyrobić sobie wyobrażenie na podstawie pobieżnego choćby przeglądu jej zastosowań na przestrzeni lat czterdziestu. Doświadczenia ZSRR w zakresie wykorzystywania kontraktacji w procesie budownictwa socjalistycznego są najbogatsze i nie mają sobie równych w innych krajach socjalistycznych. ZSRR jest pod tym względem krajem klasycznym. Należy też podkreślić, że prace ekonomistów radzieckich stanowią bogaty arsenał interesujących rozważań i koncepcji wykorzystywania kontraktacji w praktyce gospodarczej i dla dokonywania przemian społecznych w rolnictwie.

Od pierwszych lat NEP¹ do 1928 roku kontraktacji płodów rolnych przyświecał przede wszystkim cel powiązania produkcji wiejskiej z potrzebami przemysłu rolno-spożywczego, zapewnienia mu trwałych dostaw surowców (organizowania ich podaży). Jednocześnie kontraktacja jako **forma planowego organizowania podaży roślin przemysłowych** prowadziła do usuwania elementów kapitalistycznych pośredniczących w wymianie między miastem i wsią, a odradzających się w okresie NEP. W pierwszym okresie NEP służyła ona więc głównie interesom rozwoju handlu socjalistycznego między wsią i miastem i umocnieniu regulującej roli państwa na rynku, głównie surowców przemysłowych² wytwarzanych w rolnictwie. W 1927 r. wydano szereg uchwał rządowych podkreślających znaczenie kontraktacji jako sposobu zaopatrywania przemysłu w surowce i konieczność dalszego jej rozszerzenia. Tak np. w uchwale Rady Pracy i Obrony z 22. 7. 1927 r. „O środkach rozwoju produkcji i uporządkowania rynku surowców rolniczych” podkreślono decydujące znaczenie kontraktacji, która powinna zapewnić wzrost zasiewów technicznych roślin przemysłowych i zlikwidować nienadające się do produkcji tych surowców za potrzebami przemysłu.

Za pośrednictwem kontraktacji władza radziecka realizowała też **zadania polityki klasowej na samej wsi**, co wyrażało się w obejmowaniu umowami przede wszystkim mniejszych gospodarstw chłopskich, a więc nie tych, które posiadały największe nadwyżki towarowe, lecz tych, które najbardziej potrzebowały pomocy i umocnienia swoich gospodarstw. Stosowano przy tym zróżnicowanie wysokości zaliczek na korzyść gospodarstw drobnych.

Ukształtowany przed 1928 r. model kontraktacji wykazywał z grubsza biorąc — następujące cechy charakterystyczne:

1) realizowanie przede wszystkim funkcji planowego organizowania podaży surowców dla przemysłu;

2) ograniczenie zasięgu asortymentowego kontraktacji w zasadzie do roślin przemysłowych;

3) operowanie głównie zasadą materialnego zainteresowania przy równoczesnym zaopatrywaniu plantatorów w niektóre środki produkcji;

4) organizacja plantatorów i skupu na zasadach spółdzielczości, przy czym wychodzono z założenia, że powszechna spółdzielczość nie może w pełni obsługiwać potrzeb gałęzi surowcowych, stąd też przemysł wysuwał potrzebę tworzenia i umocnienia specjalistycznych organizacji spółdzielczości rolniczej obsługujących oddzielnie każdą gałąź produkcji.

O ile przed pojawieniem się trudności zbożowych w latach 1927—1928 rozwój kontraktacji szedł wyłącznie po linii roślin przemysłowych, to w nowych warunkach rekonstrukcji technicznej i społecznej, związanej z realizacją pierwszego planu pięcioletniego, kiedy poprzedni system wolnego skupu rynkowego zbóż okazał się nieskuteczny, niezbędne stało się przejście do nowego systemu skupu. Zamiast skupowania zboża dostarczonego w drobnych partiach na bazyry przez chłopów wprowadzono skup na podstawie z góry ustalonych planów w trybie kontraktacji, w oparciu o stałe ceny. Rozwiązywanie problemu zbożowego drogą kontraktacji zostało zasugerowane osiągnięciami w zakresie roślin przemysłowych, gdzie w rezultacie wprowadzenia kontraktacji wzrosła powierzchnia ich uprawy, rozszerzył się eksport itd. W ten sposób od roku 1928 (aż do 1933) kontraktacja staje się również stosowaną na szeroką skalę **formą planowych dostaw zbóż** i innych produktów rolnych (rynek produktów zwierzęcych pozostał najmniej opanywany, mimo pewnej roli spółdzielczości mleczarskiej) wykazującą znaczne elementy

¹ Kontraktację bawełny i buraka cukrowego zastosowano już w roku 1921—1922. Por. Cz. Atajew: Kontraktacja i jej narодно-chozjajstwiennego znaczenie w period podgotowki i osuszczenia kolektywizacji sielskiego chozjajstwa. Moskwa, 1954.

² Skup lnu i konopi, prowadzony przez kilka lat przez państwowe organizacje skupu oraz branżowy związek spółdzielczy „Lnocentr”, nie opierał się na kontraktacji. Stosunki pomiędzy chłopskimi plantatorami lnu i „Lnocentrem” określał fakt członkostwa w spółdzielczym związku plantatorów, a nie umowa kontraktacyjna. Stosunki te były jednak bliższe tym stosunkom, jakie układały się w trybie kontraktacji. Ta ostatnia zaś w odniesieniu do lnu i konopi została wprowadzona w 1927 r. Por. B. Liskowiec i G. Polanskaja, Dogovor kontraktacji sielskochozjajstwiennoj produkcji, Moskwa 1959, str. 15.

obligatoryjności¹, na co wskazuje pośrednio charakter bodźców ekonomicznych stosowanych w kontraktacji zbóż. Jest rzeczą charakterystyczną, że uchwała o masowej kontraktacji jesiennej zbóż w 1928 r. nie zawierała żadnych wzmianek o cenie sprzedaży, jaka będzie płacona za kontraktowane produkty, choć cena ta miała być nieco wyższa niż w innych formach skupu zbóż przez państwo. Fakt ten nabiera wymowy, jeśli wziąć pod uwagę, że w roku gospodarczym 1928/29 ceny wolnorynkowe zboża (sprzedaż wolnorynkowa zboża obejmowała w tym roku połowę całej produkcji towarowej zbóż) przeszło dwukrotnie przewyższały ceny państwowego skupu zbóż, z tendencją dalszego wzrostu tej rozpiętości na niekorzyść stałych cen skupu państwowego². Stosowano wówczas cztery rodzaje bodźców w kontraktacji zbóż³: 1) dopłata do stałej ceny konwencjonalnej za terminową dostawę i doczyszczanie ziarna, 2) od 1930 r. nabywanie przemysłowych artykułów spożywczych zostało powiązane z realizacją planów kontraktacji; 3) zaopatrywanie w pierwszej kolejności w maszyny, nawozy, nasiona przez spółdzielczość rolniczą; 4) zapewnienie pomocy agrotechnicznej. Te ostatnie dwa bodźce miały jednak charakter raczej formalny (w 1928 r. związek kontraktacji z pomocą agrotechniczną występował tylko w buraku cukrowym i lnie). Przy kontraktacji niezaliczkowanej wprowadzonej po raz pierwszy jesienią 1919 r. stosowano tylko dodatek za terminowość i standart do ceny konwencjonalnej oraz 10% ulgę w podatku rolniczym. Polityka podatkowa przewidująca specjalne ulgi na stosowanie przewidzianych w umowach zabiegów stała się istotnym bodźcem rozwoju kontraktacji niezaliczkowej. Ulgi podatkowe miały eliminować główną przeszkodę rozwijania kontraktacji zbóż hamowanej poprzednio z powodu braku środków na zaliczkowanie producentów.

Umowy kontraktacyjne do 1928 r. nosiły głównie charakter porozumienia handlowego mającego jednak szereg cech szczególnych, a więc zaliczkowanie pieniężne plantatorów, zaopatrywanie ich w nasiona i nawozy mineralne, wymiana wiązana przemysłowych artykułów konsumpcyjnych. Wprowadzenie w 1928 r. na szerszą skalę kontraktacji zbóż wiązało się z umocnieniem zaopatrzeniowej funkcji kontraktacji, która stała się podstawowym kanałem dostarczania gospodarstwu chłopskim środków produkcji i artykułów spożycia osobistego pochodzenia przemysłowego, przy czym stosowane były wówczas zdecydowanie „klasowo-produkcyjne” sposoby zaopatrzenia ludności wiejskiej w produkty przemysłowe.

O ile w pierwszym etapie NEP kontraktacja zabezpieczała głównie interesy handlu i sprzyjała uregulowaniu rynku surowców rolniczych dla przemysłu, to później zmienił się jej charakter i kontraktacja została uznana za narzędzie or-

¹ Kontraktacja zawierała — właściwie systemowi dostaw obowiązkowych — momenty administracyjnego regulowania rolnictwa, które w słabym stopniu wspierane były bezpośrednio zainteresowaniem ekonomicznym chłopów. Tak np. uchwały biedniacko-średniackie większości wsi o zawieraniu umów kontraktacyjnych były obowiązujące dla wszystkich chłopów danej wsi, mających prawa do zawierania takich umów (do 1930).

² „Obok ceny państwowej istnieją ceny rynku wolnego nie tylko innych produktów, ale i zboża, przy czym, jeśli idzie o produkty hodowlane i zboże, rozpiętość między cenami wolnorynkowymi i cenami państwowymi jest olbrzymia. Rozpiętość ta nie jest tak wielka na Syberii i Kazachstanie; przybiera ona znaczne rozmiary w Centralnej Strefie Czarnoziemnej dochodząc do 300, a nawet do 400%. A Lwow, Itogi pierwszej poławiny chlebowgotowielnej kampanii”. Na Agrarnom frontie, nr 1/29, str. 74.

Jak podaje J. Nejman, przy prawie sztywnych cenach w handlu społecznym (do połowy 1931 r.) ceny produktów rolnych na rynku prywatnym wynosiły w procentach 1928 r.: 146,3% w 1929 r.; — 359,7% w 1930 r.; — 630,0% w 1931 r. (Ceny poszczególnych produktów rolnych wznosiły nierównomiernie). Ceny targowiskowe pięciu najważniejszych produktów rolnych (mąka, kartofle, wołowina, masło, jaja) zwiększyły się w porównaniu z 1928 r. 13,2 razy do końca 1932 r. W tej sytuacji wprowadzono w 1930 r. system kartek żywnościowych dla ludności miejskiej. For. G. Nejman. Jedinaja cena. Problemy ekonomiki, nr 3 1935, str. 32—33.

³ Kontraktacja zbóż obejmowała konkretnie: a) nasiona zbóż czystych odmianowo, b) zboża przemysłowe jak jęczmień, c) zboże przeznaczone na eksport, d) zwykle zboże pastewne i chlebowe, przy czym kontraktacja miała tu na celu również rozszerzenie areału uprawy zbóż w rejonach niedosiewów zbóż.

ganizacji produkcji na podstawie planu i wdrażania do gospodarki chłopskiej postępu technicznego i technologicznego. Z umocnieniem tzw. produkcyjnego charakteru kontraktacji wiązało się też wprowadzenie wzmiankowanej już masowej kontraktacji zbóż (powierzonej spółdzielczości wiejskiej). Nadanie kontraktacji znaczenia nie tylko jako formie wymiany rynkowej, ale i jako środka podnoszenia produkcji rolnej, a w szczególności czynnika produkcyjnej kooperacji gospodarstw chłopskich nastąpiło po 1928 r., kiedy ZSRR przystąpił do realizacji pierwszego planu 5-letniego. Kontraktacja radziecka była więc wykorzystywana nie tylko jako metoda uspołecznienia sfery cyrkulacji, ale również jako dźwignia rozwijania sił wytwórczych rolnictwa, **bezpośredniego oddziaływania na proces produkcji** w gospodarstwach chłopskich. Szczególne znaczenie w warunkach zacoфанego rolnictwa chłopskiego i małej zdolności percepcyjnej chłopów indywidualnych, jeśli idzie o nową technikę, miało wykorzystanie kontraktacji jako kanału udzielania pomocy agrotechnicznej. Nadanie kontraktacji plodów rolnych charakteru operacji nie tylko wymiennej, ale przede wszystkim instrumentu spójni produkcyjnej zostało wyraźnie ustalone przez Centralny Komitet Wykonawczy ZSRR w grudniu 1928, który zalecił obowiązkowe uwzględnianie w umowach kontraktacyjnych nie tylko podjęcia określonej produkcji, a następnie jej sprzedaży, ale i wykonanie niezbędnego minimum najprostszych przedsięwzięć zmierzających do podniesienia kultury rolnej, obowiązujących gospodarstwa objęte kontraktacją (tzw. agrominimum, przewidujące oczyszczenie nasion, zastępowanie niekwalifikowanych nasion przez nasiona czyste, walkę ze szkodnikami, zmianę sochy na pług, terminowy siew, głęboką orkę). Wprowadzenie minimum agrotechnicznego, które było premiowane ulgami podatkowymi, wzmacniało produkcyjny charakter kontraktacji i jej wpływ na agrotechnikę gospodarstw chłopskich — między innymi poprzez kontrolę nad wykorzystywaniem dostarczonych gospodarstwom środków produkcji. Zdaniem wielu autorów radzieckich analizujących ówczesnie efektywność zastosowanych zarządzeń w sprawie agrominimum, znaczna część postulatów stawianych w tym zakresie kontraktacji nie została jednak wprowadzona faktycznie w życie i miała charakter formalnych przepisów, które pozostały na papierze¹. Zrealizowanie agrominimum utrudniała słabość i niskość agronomicznego personelu spółdzielczości. Według danych Chlebocentra agronomów związanych bezpośrednio z kontraktacją było pod koniec 1928 r. nie więcej niż 100 (na 2 mln ha zasiewów objętych kontraktacją). Zaś „bez inspekcji zakontraktowanych zasiewów nie mniej niż dwa razy w ciągu lata nie będzie można podnosić poziomu produkcji w gospodarstwach kontraktujących”². Poza tym umowy kontraktacyjne były nadmiernie skomplikowane licznymi, niekiedy mało zrozumiałymi dla chłopów punktami określającymi wymagania produkcyjne, zaś zobowiązania kontraktacyjne przybrały w wielu terenach charakter zwykłych rozporządzeń administracyjnych, a nie przedsięwzięć realizowanych na podstawie kalkulacji gospodarczej.

Kontraktacja radziecka była wykorzystywana, zwłaszcza pod koniec lat dwudziestych, do realizacji funkcji **finansowo-redystrybucyjnych**. Mianowicie niezmiernie interesująca była proklamowana ówczesnie w ZSRR — aczkolwiek trudno powiedzieć, w jakim stopniu urzeczywistniona w praktyce — **zasada dwustronnego finansowania kontraktacji w trybie kombinowanego łączenia pomocy kredytowej dla plantatorów z mobilizowaniem ich własnych środków pieniężnych** dla przeprowadzania przewidzianych w umowach kontraktacyjnych przedsięwzięć. Mobilizowanie środków finansowych ludności wiejskiej odbywało się po pierwsze — w trybie częściowego zbywania państwu produktów kontraktowanych na warun-

¹ „Ponieważ kontraktacja nie miała bezpośrednio znaczenia produkcyjnego, większość przewidzianych w umowie punktów odnoszących się do warunków produkcji, nie mogła być oczywiście realizowana, a praktyczne znaczenie miały tylko warunki realizacji i możliwość otrzymania zaliczki”. S. Kisielow. Kontraktacja ziarnowych posiewów, *Ekonomiczeskoje obozrenije*, nr 1, 1929.

„Agronomiczne przedsięwzięcia przewidywane w umowie (agrominimum) są w większości wypadków formalnością z powodu braku kontroli nad ich wykonaniem. Kopii umów nie wręczano częstokroć plantatorom, dlatego większość z nich nie wiedziała nic o istnieniu obowiązującego ich minimum. E. Gan. Teoria i praktyka sielskochozajstwiennoej kontraktacji, Moskwa 1930, str. 30.

² S. Kisielow. Kontraktacja ziarnowych posiewów. *Ekonomiczeskoje obozrenije*, nr 1, 1929.

kach kredytowych — w oparciu o założenia, że jeśli państwo udziela gospodarstwom kredytów i pomocy produkcyjnej na przednówku, to po zbiorach, w jesieni kiedy państwo jest szczególnie obciążone płatnościami, gospodarstwa te mogą odwzajemnić się kredytem dla państwa pobierając o kilka miesięcy później zapłatę za dostarczone surowce. Wykorzystanie w celu finansowania akcji kontraktacyjnej środków pieniężnych chłopów odbywało się po drugie — w postaci udziałów członkowskich w organizacjach spółdzielczych prowadzących kontraktację oraz wkładów docelowych i zaliczek przeznaczonych na nabycie środków produkcji. Tą drogą kapitały spółdzielcze, powstające z wkładów członkowskich, spółdzielczych zysków handlowych itd. mogły obsługiwać sferę cyrkulacji surowców rolniczych, a w pewnym stopniu i jego przetwórstwo zwalniając tym samym środki finansowe przemysłu. Stąd ekonomiczne przyczyny dążenia przemysłu do organizowania gospodarstw kontraktujących na zasadach spółdzielczych. Tak np. w kontraktacji młodego bydła przez spółdzielczość mleczarską na realizację agronominimum udzielano 50% kredytu rolnego, zaś 50% środków przeznaczonych na ten cel pochodziło od członków spółdzielni, przy czym w tych 50% mieściły się też materiały, praca własna itd. Zrzeczenie plantatorów tytoniu zatrzymywały 10% należnej producentom zapłaty za dostarczony surowiec jako udział członka w organizacji zbytu spółdzielczego. Te 10% należności (oprocentowane w skali 8% rocznie) były zwracane po ostatecznej sprzedaży na rynku gotowych wyrobów tytoniowych. Była to niewątpliwie pewna forma kompensowania zaliczek, jakie plantatorzy otrzymywali z tytułu kontraktacji. W 1930 r. umowy kontraktacyjne o zboże przewidywały już obowiązek wpłaty przez zjednoczenie siewne z każdego kwintala sprzedanego zboża na utrzymanie agronoma. Wykorzystywaniu chłopskich zasobów gotówkowych dla budowy — na zasadach spółdzielczych — zakładów przetwórstwa rolnego, uszlachetniających kontraktowane surowce w gospodarstwach udziałowców, wciąganiu „niewidzialnych” oszczędności chłopskich do kontraktacji przewidywano duże znaczenie z uwagi na małą aktywność wiejskiej spółdzielczości kredytowo-oszczędnościowej, która nie potrafiła nagromadzić większych wkładów. Podobny charakter miało mobilizowanie środków ludności wiejskiej na sfinansowanie budownictwa fabryk traktorowych i maszyn rolniczych w drodze przyjmowania bezpośrednich zamówień i zadatków od zjednoczeń produkcyjnych oraz tworzenia specjalnego funduszu eksportowego dla zakupu traktorów importowanych.

Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych rozwinęła się funkcja kontraktacji jako jednego z **czynników produkcyjnego kooperowania indywidualnych gospodarstw chłopskich**¹. Postawione wówczas kontraktacji zadanie umocnienia ekonomicznej więzi państwa z gospodarką chłopską nie tylko w dziedzinie wymiany handlowej, ale i w dziedzinie produkcji. Problem kontraktacji rozpatrywany był w świetle zadań socjalistycznej przebudowy wsi już na XII Zjeździe (WPK(b)). W szczególności jednak XVI konferencja WKP(b) zaakcentowała znaczenie kontraktacji jako jednej z dźwigni — obok stacji maszynowo-traktorowej — organizowania produkcji socjalistycznej w rolnictwie. W związku z tym pojawiły się nowe formy kontraktacji, a mianowicie kontraktacja kolektywna (zawieranie

¹ Odpowiednio do nowej roli zmieniły się też cechy umowy kontraktacyjnej pomiędzy partnerami. I tak: a) rozszerzają się obowiązki stron w dokonywaniu procesu produkcyjnego — idzie tu o wspomniane agronominimum ze strony producenta i o obowiązki pomocy, agrotechniki itd. ze strony organizacji skupującej; b) następuje zmiana sposobu zaliczkowania i kredytowania (kredytowanie zaliczkowania pieniężnego zaliczkowaniem w naturze, wprowadzenie kontraktacji nie zaliczkowanej, wprowadzenia zróżnicowanych norm kredytowania dla poszczególnych grup klasowych chłopstwa, wprowadzenie systemu specjalnych ulg dla kołchozów kontraktujących produkcję rolną); c) organizacje skupu zaopatrujące gospodarstwa chłopskie w maszyny itp. zobowiązały się do współdziałania w zakładaniu różnorodnych form zrzeszeń produkcyjnych chłopów; d) o ile do 1930 r. umowy kontraktacyjne o dostawę zboża były zawierane i z tzw. kułakami, aczkolwiek przeważnie bez zaliczek, to później po wprowadzeniu masowej kontraktacji zbóż, stosunek do tych gospodarstw zmienił się. Przy zawieraniu umów z całymi wsiami kontraktacja nie obejmowała gospodarstw kułackich; rady wiejskie stawiały kułakom sztywne zadania w zakresie dostaw wszystkich nadwyżek towarowych państwu.

umów tylko ze zrzeczeniami produkcyjnymi chłopów tzw. metodą gniazdową¹ oraz kontraktacja wieloletnia, która stawiała sobie za cel podniesienie produkcji nie jednej gałęzi produkcji rolnej, lecz gospodarstwa jako całości. Na tym właśnie polegała zasadnicza odmienność kontraktacji jednorocznej (czy sezonowej) obejmującej tylko jedną gałąź produkcji. Producenci rolni podejmujący kontraktację wieloletnią zobowiązywali się zorganizować kolektyw produkcyjny, który stawał sobie za zadanie przejście do uspołecznionej uprawy roli i zespołowego sprzętu plonów, poprawy materiału siewnego itd. Specyficzną cechą kontraktacji wieloletniej była próba powiązania jej z działalnością stacji maszynowo-tractorowych, stanowiących w istocie techniczno-organizacyjną bazę kontraktacji produkcyjnej².

W pierwszej fazie budownictwa kolchozowego kontraktacja stała się z kolei jedną z form **produkcyjno-ekonomicznego regulowania kolchozów**, jedną z głównych form ekonomicznych stosunków kolchozów z państwowymi i spółdzielczymi organizacjami gospodarczymi. Plenum listopadowe KC WKP(b) 1929 r. uchwaliło, że „jedną z form produkcyjno-ekonomicznego regulowania kolchozów przez państwo proletariackie powinno być zawieranie umów kontraktacyjnych”. Uchwalała ta znalazła wyraz w pierwszym wzorowym statucie artelu rolnego, który zatwierdził umowę kontraktacyjną jako podstawową formę stosunków artelu z państwem³. Na podstawie umów kontraktacyjnych kolchozy otrzymywały wszystkie rodzaje pomocy produkcyjnej od wyższej instancji systemu kolchozowego.

W okresie realizacji pierwszej pięcioletki rozwój kontraktacji radzieckiej osiąga już punkt szczytowy, stając się nie tylko ważną, a z czasem decydującą formą skupu zbóż itd., lecz zarazem najważniejszą formą tzw. spójni produkcyjnej, a także formą przejściową do ustroju kolchozowego. Na początku 1953 r. system kontraktacji zarówno roślin technicznych, jak i zbóż oraz produktów zwierzęcych stał się w istocie wszechogarniającym zarówno sektor kolchozowy, jak i indywidualny na wsi, przy czym stosunki wzajemne pomiędzy państwem a kolchozami nie opierały się w pełni na podstawie towarowo-pieniężnej.

Później jednak waga kontraktacji uległa zasadniczemu zmniejszeniu. Formy skupu — jak wiadomo — zależą od zadań sytuacji istniejącej na danym etapie rozwoju gospodarki kraju, a także od poziomu rozwoju produkcji rolnej i od stosunków społeczno-ekonomicznych na wsi. Po zapanowaniu ustroju kolchozowego na wsi radzieckiej zmieniła się rola kontraktacji w systemie stosunków ekonomicznych między państwem a wsią. Tzw. spójnia produkcyjna pomiędzy wsią i miastem urzędowywiała się za pośrednictwem MTS (zaopatrywanie kolchozów w maszyny rolnicze, pomoc agrotechniczną). Udzielanie kredytu, który był początkowo jednym z najważniejszych bodźców ekonomicznych, nie było już związane z zawarciem umowy kontraktacyjnej, a punkt ciężkości został przeniesiony na zaopatrzenie *in natura*. Państwo asygnując setki milionów rubli na techniczną re-

¹ „Kontraktacja powinna być organizowana metodą gniazdową, w drodze ogarniania całych miejscowości. Na tych masowach kontraktacja organizuje ogromne masowe zjednoczenie produkcyjne”. L. Kessel, Kontraktacja w świetle resencji XVI partkonferencji. Moskwa, 1929, str. 33.

² „Jeśli wieloletnia kontraktacja organizuje podstawowe masy chłopskie do przejścia do produkcji uspołecznionej, to kolumny traktorowe są jej fundamentem. I dlatego metoda kontraktacji wieloletniej jest nieodłączna od pracy kolumn traktorowych. Są to dwie strony jednego i tego samego zadania — masowej kolektywizacji gospodarstw chłopskich. U podstawy stosunków pomiędzy kolumną traktorową, a obsługiwanymi gospodarstwami leży ta sama zasada umowy. L. Kessel. Kontraktacja i kolektywizacja. Planowoje Choziajstwo, nr 11, 1929.

³ Pierwszy wzorowy statut obowiązujący od 1935 r. zawierał następujący paragraf 22: „Artel wchodzi w charakterze członka do zjednoczenia kolchozowego i prowadzi swoją pracę pod jego pośrednim kierownictwem. Na podstawie swego planu produkcyjnego artel zawiera ze zjednoczeniem kolchozowym umowę o kontraktacji, która określa obowiązki artelu w zakresie organizacji produkcji rolnej i planowego zbytu całej towarowej produkcji państwa i spółdzielczości, a także obowiązki zjednoczenia kolchozów i innych organów państwowych i spółdzielczych w zakresie zaopatrzenia artelu w środki produkcji i przedmioty spożywcze oraz z zakresu organizacji pomocy kredytowej i agrotechnicznej obsłudze artelu” — por. Kolektywizacja sielskiego choziajstwa. Ważniejsze postanowienia komunistycznej partii i sowieckiego prawitielstwa. 1927—1935, Moskwa 1957, str. 287.

konstrukcję rolnictwa zmniejszyło sumy przeznaczone na finansowanie kontraktacji. Zresztą system kontraktacyjny nabierał stopniowo cech upodabniających go do wprowadzonego później systemu dostaw obowiązkowych. Już pod koniec lat 20 kontraktacja stała się jak gdyby załączkową formą dostaw obowiązkowych — ściśle biorąc formą skupu łączącą w sobie elementy jednego i drugiego.

W 1933 cały szereg uchwał KC WKP(b) i Rady Komisarzy Ludowych zniósł system kontraktacji i ustanowił na jego miejsce jako podstawową formę skupu obowiązkowe dostawy zboża, mięsa, ziemniaków itd. dla państwa mające moc podatku¹, przy czym początkowo za podstawę ustalenia wysokości dostaw obowiązkowych przyjmowano plan zasiewów kołchozów i pogłowie bydła, zaś w 1940 r. przyjęto tzw. zasadę hektarową, tj. ustalanie wysokości dostaw obowiązkowych w zależności od arealu ziemi ornej i arealu użytków rolnych (produkty zwierzęce).

Kontraktacja zachowała się natomiast tylko jako forma skupu roślin przemysłowych² i w tym charakterze była stosowana nieprzerwanie w okresie przedwojennym, przy czym odgrywała ona dość poważną rolę jako kanał zaopatrywania kołchozów bawełnianych, lnianych, buraczanych i innych w różnorodny asortyment wyborów przemysłowych („opłata towarami”), co według Stalina stanowiło nowe jakościowo zjawisko przy przechodzeniu od socjalizmu do komunizmu, a mianowicie zaczętki bezpośrednio wymiany produktów. Umożliwiły to według jego koncepcji wykorzystanie kontraktacji i właściwego jej systemu „opłaty towarami” jako formy organizacji komunistycznych stosunków podziału i wypierania stosunków towarowo-pieniężnych pomiędzy kołchozami i sektorami państwowymi³.

Dalszy rozwój rolnictwa radzieckiego po 1953 r. dokonał się jednak w kierunku wręcz przeciwnym, a mianowicie w kierunku umacniania wymiany towarowo-pieniężnej pomiędzy państwem a kołchozem oraz pomiędzy samymi kołchozami, a więc odrzucania koncepcji Stalina. Postulowana przez Stalina perspektywa rozwoju kontraktacji wraz z właściwymi jej przez wiele lat elementami wymiany związanej („opłata towarami”) w toku budownictwa komunizmu w ZSRR nie urzeczywistniła się. W rezultacie nowej polityki rolnej Związku Radzieckiego zainicjo-

¹ Obok MTS dostawy obowiązkowe zbóż stały się zasadniczą dźwignią regulowania produkcji kołchozowej i jej zbytu, czego nie zapewniała kontraktacja. Uchwała z 13. I. 1933 r. była wprowadzona w celu rozszerzenia zasiewów zbóż i terminowego określenia sztywnych zobowiązań kołchozów co do sprzedaży zboża państwu”. Kontraktacyjny system skupu oparty na zmieniających się co roku umowach kontraktacyjnych, choć przewidywał też określone zobowiązania o sprzedaży zboża powodował, że rozmiary sprzedaży przez każdy kołchoz nie były z góry określone i oparte na sztywnej podstawie. Nowy system skupu natomiast oparty był na stałych i określonych z góry normach dostaw, które były wykonywane przez kołchozy w pierwszej kolejności, przed odłożeniem zboża na różnorodne fundusze wewnątrz-kołchozowe. W umowach kontraktacyjnych rozmiary zbytu zboża były określone albo przez minimalną ilość kwintali z 1 ha, z założeniem obowiązkowej sprzedaży wszystkich nadwyżek towarowych — przez kołchoz, albo były określone i oparte na sztywnej podstawie. Nowy system skupu natomiast oparty był o wielkości nieokreślone. Ten największy brak — nierówność i nieokreśloność ilości sprzedawanych na podstawie umowy — znosi nowy system skupu, który ustala sztywne rozmiary dostaw — nie tylko przed sprzętem zbiorów, ale jeszcze przed rozpoczęciem siewu”. M. Markowicz i A. Szwareman, Sielskochozajstwiennye zagotowki i organy sowietskowiast na miestach, Moskwa 1934, str. 4.

² Przychody kołchozów ze sprzedaży roślin przemysłowych w trybie kontraktacji odgrywały jednak bardzo poważną rolę. Tak np. obejmowały one 40% ogólnej wartości towarowej produkcji ziemiopłodów w 1932 r. Por. M. J. Moisiejew, Ekonomiceskije osnovy gosudarstwiennych zagotowek sielskochozajstwiennych produktów. Moskwa 1955, str. 179.

³ Rozpatrując problem wykorzystania kontraktacji dla realizowania budownictwa ekonomicznego komunistycznej w rolnictwie radzieckim zgodnie z koncepcją Stalina, wyłożoną w „Ekonomicznych problemach socjalizmu ZSRR”. J. Bułatow stwierdzał: „Tak więc zachowuje się jedynie dawna forma kontraktacji, co się zaś tyczy jej treści, to zmienia się ona zasadniczo; kontraktacja w obecnych warunkach zasadniczo różni się od kontraktacji z okresu NEP i z okresu socjalistycznej rekonstrukcji rolnictwa”. I. Bułatow, Kontraktacja i jeju rol w podgotowkie spiesznojo kolektywizacji, Woprosy istori, nr 4/1953, str. 23.

wanej przez wrześnieowe Plenum KC KPZR w 1953 r. nastąpiło w 1958 r. zniesienie dostaw obowiązkowych, które istniały 25 lat i wprowadzenie na to miejsce nowego jednolitego systemu skupu państwowego, a w kilka lat później dokonał się renesans kontraktacji (przy zupełnie odmiennym kierunku jej ewolucji, niż to przewidywał J. Stalin).

Począwszy od 1961 r. cały państwowy skup produktów rolnych odbywa się w trybie kontraktacji, przy czym stała się ona także swoistą formą produkcyjno-ekonomicznego regulowania kolchozów, analogicznie do sytuacji istniejącej na początku lat trzydziestych. Podobne zjawisko wystąpiło w wielu krajach demokracji ludowej, gdzie na miejsce zniesionych dostaw obowiązkowych wprowadzono kontraktację jako zasadniczą formę skupu produktów wytwarzanych przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne.

Należy podkreślić, że początkowo, a mianowicie na czerwcowym Plenum KC KPZR w 1958 r., które zadecydowało o przejściu do jednej formy skupu w ZSRR (ów tzw. jednolity system skupu istniał do 1961 r.), zasada kontraktacji roślin przemysłowych została przedstawiona w trybie dyskusyjnym. Znalazło to wyraz w referacie N. S. Chruszczowa¹. Dopiero w 1961 r. na podstawie uchwały styczniowego Plenum KC KPZR podjęto z kolei decyzję, że skup ten będzie odbywał się w trybie kontraktacji, która w ten sposób stała się powszechną formą skupu produktów rolnych w ZSRR.

Obecna kontraktacja w ZSRR różni się przede wszystkim pod względem formy, a w znacznej mierze i pod względem treści ekonomicznej od skupu obowiązkowego. Kontraktacja oznacza, że stosunki pomiędzy państwem a kolchozami są regulowane za pośrednictwem umów, na podstawie których kolchoz zobowiązuje się dostarczyć określoną ilość produktów po ustalonych cenach, a państwo zobowiązuje się nabyć te ilości. Pozostałe ilości produktów rolnych kolchoz może sprzedawać na rynku po cenach nie reglamentowanych bezpośrednio (w takim przypadku kolchoz ponosi ryzyko, jeśli nie zdoła sprzedać w porę swych produktów, albo też, gdy ulegną one zepsuciu²).

¹ „Co się tyczy roślin przemysłowych — bawełny, buraków cukrowych, lnu, konopi, tytoniu i innych, to niektórzy towarzysze proponują skupować je w trybie kontraktacji. Problem ten należałoby jednak skrupulatnie przedyskutować, wszechstronnie rozważyć, czy należy, zrzekając się wielorakości form skupu, zachować przy tym skupie kontraktację. Jaka jest istotna różnica pomiędzy skupem a kontraktacją? Dotychczas najważniejszą praktyczną różnicą między tymi formami był system premii i dopłat przy kontraktacji. Z kolchozami za wczasu zawierano umowy na dostawę całości lub części wytwarzanych przez nie produktów, przy czym przewidziana kontraktacją wielkość produkcji opłacana była według określonych cen, a za dostawy ponad plan płacono wyższą cenę. Obecnie rezygnujemy z systemu premii i dopłat za ponadplanowe dostawy produkcji. W tym sensie specjalnej różnicy między skupem i kontraktacją nie będzie. Prawdą jest, że umowy kontraktacyjne zawierały specjalne punkty o zaopatrzeniu w nasiona, ale zaopatrzenie w nasiona, jak również niektóre inne ulgi (na przykład sprzedaż cukru po cenie ulgowej) można z tym samym powodzeniem zachować przy systemie skupu. Pozwólcie, że naradzimy się, czy w związku z reorganizacją skupu należy zachować kontraktację”. N. S. Chruszczow. O zniesieniu dostaw obowiązkowych i opłaty w naturze za pracę MTS, o nowym systemie, cenach i warunkach skupu produktów rolnych, Referat na Plenum KC KPZR, wygłoszony 17. VI. 1958 r. *Stroitelstwo komunizma sielskiego choziajstwa*, tom 3, Moskwa 1962, str. 225.

² Co się tyczy sprzedaży towarowych nadwyżek produkcji rolnej, których państwo nie kupuje, to mogą one być zbywane na rynkach kolchozowych. W celu zapobieżenia nieracjonalnym nakładom czasu kolchoźników wyjeżdżających na oddalone niekiedy rynki kolchozowe i odciąganiu ich w ten sposób od działalności w produkcji, organizację skupu tych nadwyżek powierzono spółdzielczości spożywców, która dokonuje zakupów po cenach uzgodnionych z kolchoźnikami. Do 1961 r. zbył nadwyżek produktów rolnych od kolchoźników — po wykonaniu zobowiązań wobec państwa, odbywał się na zasadzie komisu (za pośrednictwem spółdzielni spożywców). Taki tryb zbytu nadwyżek nie zdał egzaminu i w 1961 r. wprowadzono nowy tryb zbytu nadwyżek.

Powzięta w lutym 1961 r. uchwała KC KPZR i Rady Ministrów ZSRR „O przebudowie i poprawie organizacji państwowego skupu produktów rolnych” wskazuje, że metoda kontraktacji z kołchozami i sowchozami jest najlepszym w warunkach socjalistycznego gospodarowania sposobem rozszerzania i umacniania więzi pomiędzy rolnictwem a przemysłem przetwarzającym produkty rolne i surowce, a także zapewnia planową organizację stosunków w zakresie potrzeb ludności i przemysłu z jednej strony a możliwością rolnictwa z drugiej.

Obok kontraktacji podstawowych produktów rolnych istnieją umowy zawierane przez odpowiednie organizacje w zakresie nasiennictwa (oraz warzywnictwa itp.). W tym ostatnim przypadku państwo nie nakłada na kołchoz obowiązków zawierania umowy kontraktacyjnej, gdyż państwowy plan skupu nasion doprowadzony jest nie do kołchozu, lecz organizacji skupu. Tak więc istnieją dwa rodzaje kontraktacji. W pierwszym przypadku zawarcie umowy kontraktacyjnej jest obowiązkowe dla kołchozu, przy czym umowa stanowi podstawę produkcyjno-finansowego i perspektywicznego planu kołchozu. W drugim przypadku zawarcie umowy zależy od swobodnego uznania kołchozu i jego możliwości.

Można wskazać kilka cech ekonomicznych obecnej kontraktacji radzieckiej, które odróżniają ją od poprzedniego systemu skupu — mimo zachowania pewnych elementów obligatoryjności właściwych dostawom obowiązkowym. I tak: bardzo poważna różnica pomiędzy poprzednim systemem dostaw obowiązkowych a obecnym systemem kontraktacji polega na tym, że system kontraktacji wiąże się ze stawianiem mniej lub bardziej **opłacalnych** cen, podczas gdy dostawy obowiązkowe były — jako forma podatku — wykorzystywane dla finansowego drenażu wsi. Elementy obligatoryjności dotyczą raczej rozmiarów produkcji rolnej podlegającej kontraktacji w poszczególnych kołchozach, oraz jej struktury asortymentowej.

Wybór kontraktacyjnej formy skupu ma istotne znaczenie dla określania sytuacji spółdzielczego przedsiębiorstwa rolnego w procesie jego działalności gospodarczej, tj. przy rozstrzygnięciu kwestii organizacji produkcji i zbytu. Występują tu pewne elementy demokracji przy zawieraniu umów, gdyż w dyskusji nad planem skupu bierze udział również zarząd i aktyw kołchozu. To, co stanowi pewne *novum*, które różni skup kontraktacyjny od poprzedniego systemu skupu opartego na zasadzie określania wysokości wymiaru dostaw zależnie od ilości hektarów gruntów użytkowanych przez kołchoz, jest coroczna konkretyzacja umów kontraktacyjnych. Umowy te zawierane są na okres od 2 do 5 lat z rozbięciem na poszczególne lata, przy czym za punkt wyjścia bierze się państwowe plany skupu produktów rolnych i perspektywiczne plany rozwoju produkcji w kołchozach i sowchozach. Choć jednak umowę konkretyzuje się corocznie, to jednak w żadnym przypadku rozmiary produkcji rolniczej, jakie obejmuje umowa kontraktacyjna, nie mogą być niższe od ustalonego planu skupu.

Poprzez system kontraktacji państwo radzieckie urzeczywistnia więc nowy system planowania w rolnictwie. Począwszy od 1955 r. kołchozy mają wpływ na określenie struktury i kierunku specjalizacji produkcji, a więc i na asortymentowy plan skupu. W szczególności w kołchozach o wyspecjalizowanych kierunkach produkcji, a więc bawełnianych, herbacianych, buraczanych itp. kontraktacja jest pozbawiona elementów obligatoryjności (jeśli idzie o określenie tego, co kołchozy mają planować). Jednakże pełne urzeczywistnienie nowego „oddolnego” systemu planowania w kołchozach i rezygnacja ze stosowania w tej dziedzinie środków administracyjnych jest utrudniona ze względu na brak ku temu obiektywnych warunków, co ujawnia się szczególnie jaskrawo w latach nieurodzaju, jak np. w 1963 r. Tendencje do stosowania metod administracyjnych przejawiają się nie tylko — z natury rzeczy — w latach trudnych dla rolnictwa. Ich źródłem jest także niewłaściwy kierunek działalności wielu terytorialnych zarządów produkcyjnych, które niejednokrotnie wypaczały realizację uchwały z 1955 r. i narzucały kołchozom strukturę zasiewów, czym paraliżowały ich działalność. Nierzadko plany zmieniane są w ciągu roku i wprowadzane są dodatkowe zadania planowe.

Kontraktacja nosi wciąż jeszcze w ZSRR raczej charakter handlowy (zdaniem np. radzieckiego ekonomisty W. Wenzera) jest przede wszystkim umową o dostawę towaru. Słabo natomiast występują w niej jeszcze elementy kontraktacji produkcyjnej. Między innymi jej braki z tego właśnie punktu widzenia polegają na tym, że w warunkach nienadążania rolnictwa za potrzebami społeczeństwa i konieczności zakupywania określonej masy produktów rolnych nie zawsze można szczegółowo

wnikać w możliwości produkcyjne kolchozów¹. W miarę dalszego wzrostu produkcji rolnej nastąpi z pewnością nie tylko całkowita, pełna dobrowolność dla kolchozów przy zawieraniu umów kontraktacyjnych, ale i pogłębianie się produkcyjnego charakteru kontraktacji. Idzie tu zwłaszcza o dwie następujące strony: a) wyjaśnienie możliwości produkcyjnych kolchozów, skonfrontowanie tych możliwości z tym, co potrzebuje państwo, a także dokładne określenie warunków, w których zakontraktowana produkcja może być wytworzona; b) zapewnienie przez państwo warunków (dostaw nasion, sprzedaż odpowiednich środków produkcji itd.), w których można wytworzyć artykuły objęte umową kontraktacyjną.

Obecnie akcentuje się z naciskiem nie tylko handlowe, ale również i produkcyjne zadania kontraktacji². Wypowiedzi N. S. Chruszczowa wyraźnie sugerują zasadę **jedności skupu i produkcji** w rolnictwie socjalistycznym. Odpowiednio do tego 21. 3. 1962 r. nastąpiła likwidacja organów zajmujących się specjalnie skupem produktów rolnych i przekazywanie problematyki skupu terytorialnym zarządom **produkcyjnym kolchozowo-sowchozowym**, które zajmują się łącznie organizacją produkcji i skupu³, a także organizowaniem bezpośrednich więzi kolchozów z przedsiębiorstwami przemysłowymi. Dla realizacji tych zadań powołano w powyższych zarządach terytorialnych specjalnych **inspektorów-organizatorów** będących równocześnie organizatorami produkcji i handlowcami. Zawartą między przewodniczącym kolchozu a inspektorem umowę zatwierdza terytorialny zarząd produkcyjny, przy czym rozmiary skupu produktów rolnych określone w umowie zatwierdza się jako państwowy plan skupu dla każdego kolchozu. W ten sposób próbuje się eliminować pojawiające się często sprzeczności pomiędzy planem skupu a umową kontraktacyjną. Przy dążeniu do tego, by skup produktów rolnych stał się dźwignią planowej organizacji produkcji w kolchozach i sowchozach, kontraktacja najlepiej pozwala na zespolenie działalności handlowej z produkcyjną, bowiem umowa kontraktacyjna może dotyczyć nie tylko stosunków wymiany, ale również i organizacji wytwórczości danego produktu rolnego.

Trzyletnie doświadczenia (1961—1963 r.) wykazały potrzebę uproszczenia i ściślejszego sprecyzowania umów kontraktacyjnych. I tak, zamiast zawieranych dawniej 7—10 odrębnych umów ze wszystkimi organizacjami skupu (zależnie od asortymentu sprzedawanej produkcji) wprowadza się, począwszy od 1964 r., jedną umowę składającą się z dwóch części. Część pierwsza formułuje ogólne zobowiązania i warunki dla wszystkich produktów kontraktowanych. Część druga umowy składa się

¹ W tych warunkach państwowe planowanie zakupów produkcji nie uwzględnia czasami specjalizacji kolchozów. Jako produkcję towarową zakupuje się i te produkty, które są niezbędne dla zaspokojenia potrzeb własnych gospodarstw. Tak np. na Kubaniu w 1962—63 r. zboża paszowe, które powinny pozostać w kolchozach i sowchozach na paszę dla bydła, zostały częściowo włączone do zakupów państwowych. Na skutek tego gospodarstwa zmuszone były do kupowania poprzednio sprzedawanego zboża. Został naruszony normalny tryb karmienia zwierząt". W. Wenżer. Kształtowanie cen a specjalizacja, Zeszyty teoretyczno-polityczne, nr 10, 1963, str. 39.

Mimo tego kontraktacja może być uznana za dźwignię oddziaływania na specjalizację produkcji kolchozów, jakkolwiek istnieje na razie wiele trudności, w urzeczywistnieniu nowego trybu planowania produkcji kolchozowej.

² „W gospodarce socjalistycznej nie może być takiego podejścia do skupu, jak w krajach kapitalistycznych — kupić produkt i wszystko. Tamten, który kupił produkt, nie troszczy się o interesy tego, który sprzedał ... U nas jest inna zasada, u nas jest gospodarka planowa. Dlatego skupywacz powinien być u nas i organizatorem produkcji, powinno go interesować nie tylko to, co potrzebuje kupić, choć jest to jego zadaniem pierwszoplanowym, lecz powinien myśleć o tym, aby nie podrywać korzeni gospodarstwa, od którego kupuje". N. S. Chruszczow. Stroitielstwo kommunizma — tom 6, str. 309.

³ „Działalność zarządu produkcyjnego będzie wprost — i bezpośrednio związana ze skupem. Jednakże w naszych warunkach nie jest to po prostu skup o charakterze rynkowym. W naszym państwie socjalistycznym skup, to przede wszystkim organizacja produkcji. Dlatego splatają się tu dwie strony działalności. W pracy zarządu produkcyjnego bardzo ważne miejsce zajmuje wykonanie planu skupu produktów rolnych. Po to wszakże, aby osiągnąć niezbędny poziom skupu, należy podjąć wysiłek organizacyjny i zapewnić osiągnięcie wysokich urodzajów, wysoką wydajność hodowli". N. S. Chruszczow, tamże, tom 6, str. 41.

z odpowiedniej ilości aneksów precyzujących konkretne i dodatkowe obowiązki, jakie na podstawie dwustronnego porozumienia bierze na siebie kolchoz z jednej strony a organizacja skupu z drugiej strony, w związku ze skupem poszczególnych produktów.

Ogólna część umowy kontraktacyjnej określa też wysokość i tryb udzielania nieoprocentowanych **zaliczek** pieniężnych dla sfinansowania — przez organizację skupu nakładów na przyszłą produkcję. Obecnie zaliczki, a nie bezpośredni krótkoterminowy kredyt bankowy, stanowią główny kanał kredytowania kolchozów (ponad 80% wszystkich kredytów krótkoterminowych). Przejście do bezpośredniego kredytowania bankowego nie nastąpiło jeszcze prawdopodobnie między innymi z powodu braku normowania własnych środków obrotowych w kolchozach.

Pod względem charakteru prawnego umowy kontraktacyjne mogą być odniesione do kategorii **planowych umów gospodarczych** zawieranych powszechnie pomiędzy jednostkami gospodarki socjalistycznej w obrębie sektora państwowego. Są one jednak specyficzną formą umów gospodarczych, bowiem dotyczą toku samego procesu organizacji wytwórczości danego towaru. System umów gospodarczych w ZSRR stanowi podstawową formę organizacji stosunków towarowo-pięniężnych pomiędzy państwowymi przedsiębiorstwami i organizacjami. Realizacja rozrachunku gospodarczego wymaga organizowania stosunków gospodarczych na podstawie umów gospodarczych.

System kontraktacji radzieckiej będzie niewątpliwie wykazywał ewolucję, która znajdzie wyraz między innymi w pełnej dobrowolności zawierania umowy — w miarę wzrostu poziomu produkcji i osiągnięcia z czasem pełnej jej obfitości. Wówczas poprzez ceny i system kontraktacji będzie osiągnięte w praktyce planowanie „oddolne”, tj. kiedy plan produkcji kolchozów będzie powstawał — zgodnie z ogólnymi „wytycznymi” w samym kolchozie. Kontraktacyjna forma skupu państwowego nabierze niewątpliwie szczególnego znaczenia wtedy, kiedy odpadnie potrzeba doprowadzenia planowych zadań w zakresie sprzedaży państwu produktów rolnych drogą administracyjną. Wraz ze wzrostem produkcji rolnej będzie zmieniał się charakter skupu. Kiedy nie tylko całkowicie zostaną zaspokojone potrzeby społeczeństwa radzieckiego w zakresie wszystkich produktów, ale zostaną też stworzone dostateczne rezerwy, warunki skupu produktów zmienią się. Kolchozy same będą zapewne proponować państwu zakup nadwyżek swoich produktów, jak to się dzieje już dziś w pewnych rejonach, jeśli idzie o niektóre produkty. Państwo będzie miało wówczas możliwość kupować zboże, mięso i inne produkty w tych rejonach, gdzie są one tańsze z powodu niższych kosztów własnych.

Niektórzy ekonomiści radzieccy przypuszczają, iż w przyszłości w rezultacie dużego wzrostu produkcji i zaistnienia obfitości produktów rolnych, kiedy udział państwowego skupu w ogólnej masie produkcji towarowej rolnictwa będzie zmniejszał się, najracjonalniejszy będzie zbyt produkcji kolchozów w ten sposób, że handlowe przedsiębiorstwa spółdzielcze i państwowe będą je sprzedawać — po uprzednim uszlachetnieniu — po cenach detalicznych, pobierając odpowiednią opłatę kompensującą wydatki z tytułu kosztów obrotu. Zdaniem innych ekonomistów, w warunkach obfitości produkcji rolnej zwiększy się rola kontraktacji jako formy planowego regulowania realizacji produktów rolnych. Nastąpi to w szczególności w rezultacie tworzenia zjednoczeń rolniczo-przemysłowych.